Įžanga[1]

Ignoto Domeikos gyvenimas buvo pripildytas doros, meilės, pasišventimo, didžiulio kruopštaus kasdienio darbo. Domeika pažino jį supantį pasaulį ir mokėjo juo džiaugtis. Todėl mokslo visuomenė labai palankiai sutiko Krokuvos Jogailos universiteto profesoriaus, 1991–1996 m. Lenkijos ambasadoriaus Čilėje, Zdzislavo Jano Ryno sudarytą knygą *„Ignotas Domeika. Gyvenimo kalendorius“* (*Ignacy Domeyko – Kalendarium życia,* 2006; lenkų k.). **Tai rašytinis paminklas Ignotui Domeikai.** Šis biografinis veikalas, kuriam medžiagą autorius rinko dešimtį metų, apima laikotarpį nuo Ignoto Domeikos gimimo 1802 m. liepos 31 d. iki mirties 1889 m. sausio 23 d., bei vėlesnius svarbiausius su jo vardu susijusius įvykius pasaulyje iki 2005 m. spalio 24 d. Po poros metų Z. J. Rynas išleido dar vieną knygą *„Ignotas Domeika. Bibliografija“* (*Ignacy Domeyko – Bibliografia,* 2008, lenkų k.), tuo lyg ir užbaigdamas didžiulio Ignoto Domeikos paveldo registravimo darbą. Tačiau Čilei ir Pietų Amerikai reikia tų knygų ispanų kalba, todėl Z. J. Rynas parengia knygą *„Ignotas Domeika – gyvenimas ir darbai“* (*Ignacio Domeyko la Vida y la Obra),* kuri 2014 m. išleidžiama Krokuvoje ir 2016 m. Santjage.

„Jis lenkas gimęs Lietuvoje“

Šiame straipsnyje paminėtos kelios nuotrupos iš itin turiningo Domeikos gyvenimo kalendoriaus.
1831 metų gegužės pabaigoje Ignotas, 29-erių metų, sukalbėjęs *Tėve mūsų*, palieka Zapolės dvarelį, kuriame ūkininkavo šešerius metus, ištremtas po Vilniaus universiteto filaretų bylos, kad prisijungtų prie 1830-ųjų lapkritį prasidėjusio sukilimo. Nemanė, kad palieka visiems laikams. Tačiau... šis žingsnis pakreipė jo gyvenimą nenuspėjama linkme.
Nuvedė jį į Drezdeną, Paryžių, galiausiai ilgiems metams į Čilę – Kokimbą ir La Sereną, Santjagą, Andų Kordiljeras, Atakamos dykumą ir Araukanę. Toliau šio tremtinio, kaip prisiminimuose jis pats save vadina, likime įvyko daugybė įvykių. Bėgo metai, bet jo niekuomet neapleido didžiulė *„gimtinės traukos jėga“*. Domeikai gimtinė – tai Lietuva *(Litva)*, jis – lenkas, gimęs Lietuvoje (Paz Domeyko).
Ir štai, 1884 metų gegužės 27 d., lydimas sūnų Kazimiero ir Hernano, Domeika laivu „Britannia“ išplaukia iš Čilės uosto Valparaiso į Europą. Kelionė aplink Pietų Ameriką, per Magelano sąsiaurį ir Atlanto vandenyną užtruko ilgai.

Ignotas Domeika, 82 metų amžiaus. [Iš Paz Domeyko, 2005]

Liepos 5 d. laivas atplaukia į Bordo, čia keliautojus pasitinka Domeikos duktė Ana su vyru Leonu. Sustoja keliolikai dienų Paryžiuje, Aukštojoje kalnakasybos mokykloje *(École Supérieure des Mines)* aplanko savo profesorių Augustą Daubrė *(Gabriel-Auguste Daubrée; 1814–1896),* dalyvauja Prancūzijos menų ir mokslų akademijos posėdyje, kur akademijos nario korespondento rinkimuose buvo vienu iš kandidatų. Tačiau išrinktas buvo britų geologas ir paleontologas Džeimsas Holas *(James Hall)*.

Gimtojo krašto traukos jėga

Liepos 21 d. išvyksta iš Paryžiaus, ir per Miuncheną ir Vieną liepos 25-ąją atvyksta į Krokuvą. Lankosi Menų ir mokslų akademijoje, Jogailos universitete, aplanko Krokuvos senamiestį, Kosciuškos pilkalnį. Liepos 30 d. Menų ir mokslų akademijoje, kurios užsienio nariu jis buvo išrinktas dar 1873 m., Domeikai *„su didžiule pagarba“* surengiamas iškilmingas priėmimas. Krokuvos laikraštis *Czas* rašė: *„Atrodė, kad šis svečias atvyko kaip Vilniaus kartos pasiuntinys, iš Mickevičiaus laikų, pas tą kartą, kuri šimtmečio pabaigoje glaudžiasi po Krokuvos Almae Matris sparnu. Niekas iš atminties neišsitrynė, niekas neprapuolė iš to, ką šis vyras išsinešė už okeano iš mokyklos suolo, iš Bazilijonų celės, iš sukilimo ir iš pirmųjų klajonių metų“.*

Rugpjūčio 3 d. iš Krokuvos atvyksta į Varšuvą. Prie Lenkijos karalystės sienos jo laukia senasis jo draugas poetas Antanas Edvardas Odynecas *(Antoni Edward Odyniec; 1804–1885).* Varšuvoje apsistoja jo namuose. Ir čia kelias dienas vyksta priėmimai, lanko žymias Varšuvos vietas, universitetą. Energijos ir džiaugsmo jam netrūksta, ir spauda komentuoja: *„Varšuvoje išvydome aštuoniasdešimtmetį jaunuolį...“* (*Kurier Warszawski*, rugp. 2). Pagaliau, rugpjūčio 9 d. ankstų rytą išvyksta iš Varšuvos, sakydamas: *„... Kasdien mano širdis degė didžiuliu noru ir nekantrumu išvysti visų pirmiausia mano gimtąjį namą ir mano gimtinę Lietuvoje...“*. Tą pačią dieną Domeika išlipa iš traukinio Haradziejos stotyje, kur jį nuoširdžiai pasitinka vietos gyventojai. Iš ten arkliais vyksta į gimtąją Nedzviadką. Čia jo jau seniai mirusių tėvų buvę namai, senoji bažnytėlė, čia plačiose pievose vinguriuoja sraunioji Uša, prie kurios krantų prabėgo jo jaunystė.

Kadai se buvusi sraunioji Uša Didžiosios Nedzviadkos pievose (2014)

Dar keletas dienų, ir jis pasieks dukters Anos ir žento Leono namus – Žybartauščiną[2]. Tačiau pirmiausia jis nori ir privalo aplankyti tuos, kurių jau nebėra. Tad tą pačią rugpjūčio 9-ąją Nedzviadkoje prie senosios bažnytėlės pasimeldžia prie savo brolių Kazimiero († 1872) ir Adomo († 1836) kapų. Rugpjūčio 10 d. aplanko tėvo kapą Mire († 1809); 11 d. nuvyksta į jau mirusios sesers Marijos Veržbovskos (*Maria Wierzbowska,* † 1834) dvarą Dolmatauščinoje, nakvoja svainio Antano namuose. Rugpjūčio 12 d. Ignoto garbei Dolmatauščinoje pas Veržbovskius surengiamas didelis priėmimas. Ignotą lydėjęs Odynecas pietų metu improvizavo tokį tostą:
Tu po pusės amžiaus vėl gimtojoj žemėj
Savo vardu šiai dienai švieti,
Tebus visi iš tos vaikystės meto
Saldžiais prisiminimais apgaubti…[3]
Sekančią dieną vyksta į motinos tėviškę – Sačyvkus, 14 d. su dideliu jauduliu aplanko motinos kapą († 1832), 15 d. klausosi Šv. mišių Krošine, kur kapinėse prie bažnyčios palaidota jo sesuo Antanina Jezerska († 1881). Krošino dvaro parke atminimui abu su Odynecu pasodina po ąžuoliuką. Vienas iš jų – Domeikos – žaliuoja iki šių dienų.

Domeikos ąžuolas Krošino dvaro parke (2014); įrašas atminimui skelbia: „Ažuolą pasodino iš Baltarusijos kilęs pasaulinio garso mokslininkas, visuomenės veikėjas Ignotas Domeika“

Grįžta į Sačyvkus ir tą pačią dieną su visa palyda išvyksta į Žybartauščiną. Pakeliui nakvoja brolvaikio Ignoto Domeikos Ozieranų dvare, ir sekančią rugpjūčio 16-ąją, pravažiavus Dziatlavą, *„... nuo kalnelio po penkiasdešimt trejų metų pamatau savo pažįstamą alksnyną, dvi liepas laukymėje, o toliau sodybą, dėdės įveistą sodą... „.* Sekmadienį Domeika eina pėsčiomis į Žolinės atlaidus Dziatlave. *„Kuomet įėjau į bažnyčią, žolių ir gėlių kvapai ir žmonių giedojimas užpildė mane kažkokia neapsakoma palaima, nunešė mane į vaikystės metus, lyg tai niekuomet nebūčiau apleidęs gimtųjų namų“.*

Pas dukterį Žybartauščinoje

Rugsėjo 10 d. rašo Vladislovui Laskovičiui į Paryžių: *„... taip esu užburtas vaikščiodamas laukais, lankomis ir miškais gimtaisiais, kurių nemačiau 54 metus, kad tik dabar ... susigriebiau, kad nuo mūsų išsiskyrimo nerašiau Tau ir Bogdanui [Zaleskiui], lyg jūsų jau ir nebūtų šiame pasaulyje“*.

Rugsėjo 12 d. Domeika išvyksta į Paryžių, kur su sūnumis sutinka 1885-uosius metus. Tais metais daug keliauja, lankosi Romoje, buvoja audiencijoje pas popiežių Leoną XIII, lanko Neapolį, kopia į Vezuvijų, per Krokuvą, Lvovą, Konstantinopolį, Kiprą nuvyksta į Šventąją Žemę, tris savaites lanko šventąsias vietas.

To reikėjo šiam labai pamaldžiam žmogui. Baigiantis piligrimystei, pasimeldęs ant Jordano upės kranto toje vietoje, kur pagal legendą Jonas krikštijo Jeruzalės žmones, Domeika užrašo tokius žodžius: *„nunc dimitte servum tuum, Domine“*[4]. Taip, jis supranta, kad misija baigiasi. Apie tai dar

parašys nuostabų rašinį 1888 m. lapkričio 1-ąją laive „Potosi“, grįždamas baigti tą misiją į savo antrąją tėvynę – Čilę.
Spalio 29 d. grįžta iš piligrimo kelionės, Paryžiuje praleidžia čia dar mėnesį, rūpinasi sūnų mokslais. Gruodžio pradžioje Ignotas per Varšuvą ir Vilnių vėl Žybartauščinoje.

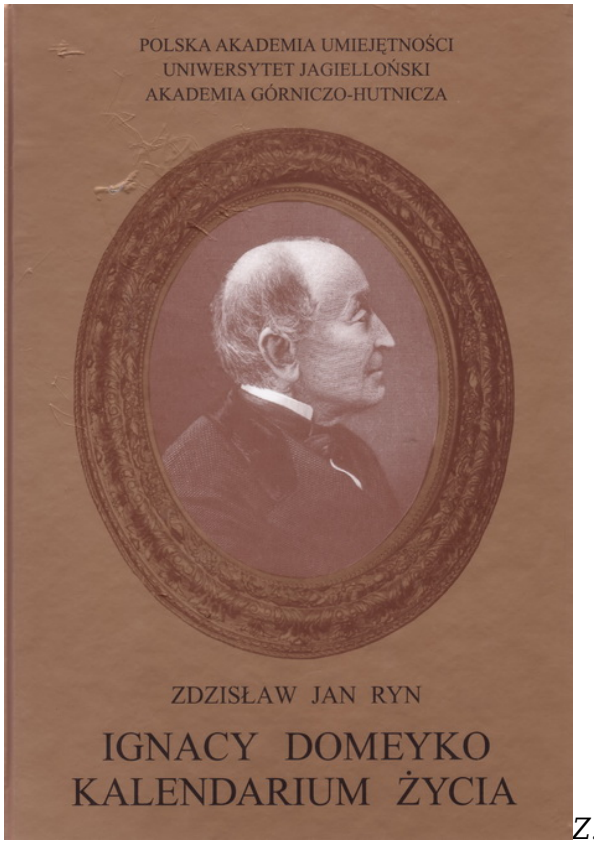

Ana ir Leonas Domeikos, 1876. [Iš Paz Domeyko, 2005]

Džiaugiasi dukters Anos dėmesiu, šiltais namais, gražiomis apylinkėmis. Jam dar skirti keleri intensyvaus gyvenimo metai... Jis dar išvyks į Krokuvą, kur 1887 m. liepos 4 d. Naujosios kolegijos auloje *(Aula Collegium Novum)* jam bus įteiktas Jogailos universiteto medicinos garbės daktaro diplomas, į Paryžių, kur palydės amžinatilsin savo geriausią draugą Bogdaną Zaleskį, džiaugsis sūnų pasiekimais moksle, Hernano įšventinimu į kunigus, Kazimiero kalnakasybos studijomis Freiberge. Ir rašys, rašys...

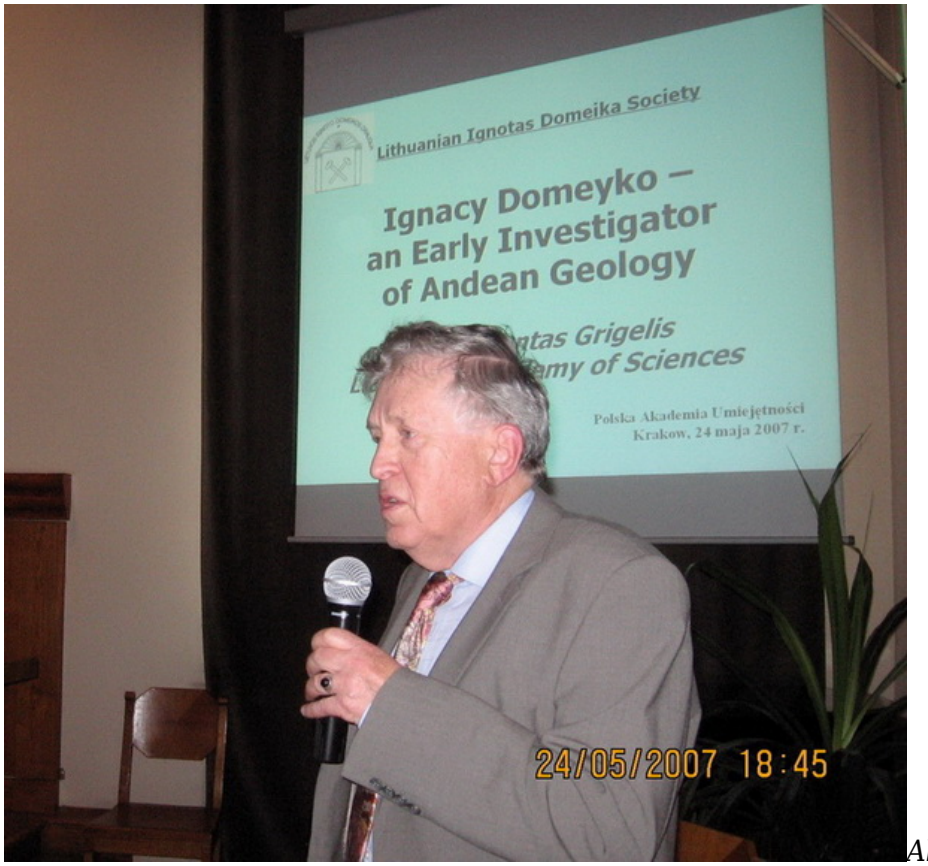
Menų ir mokslų akademijoje Krokuvoje

Įstabaus, talentingo tai buvo žmogaus gyvenimas, *„romantiko, Atgimimo žmogaus, kosmopolito“* (Z. J. Ryn). Prof. Ryno žodžiais, jo sukauptoje *„domeikotekoje“* yra per septynis tūkstančius dokumentų. Dabar šios knygos *„Ignotas Domeika. Gyvenimo kalendorius“* dėka yra atkurtas visas jo gyvenimas: visos datos apie įvykius, darbą, pareigas, apdovanojimus, jo ir jam rašytus laiškus, keliones, metai po metų, diena po dienos, paremtos visais įmanomais kruopščiai surinktais faktais, kurie dokumentuoti cituojamais skelbtais ir archyviniais šaltiniais. Tą rodo keli aukščiau paminėti epizodai iš jo buvimo ir veiklos, sugrįžus į tėviškę.

Z. J. Ryno knygos viršelis, 2006

Knygos pristatymas, surengtas Lenkijos menų ir mokslų akademijos *(Polska Akademia Umiejętności, PAU)*, Jogailos universiteto *(Uniwersytet Jagielloński)* ir Kalnakasybos-metalurgijos akademijos *(Akademia Górniczo-Hutnicza)* įvyko 2007 m. gegužės 24 d. Krokuvoje. Iškilmingas posėdis, pirmininkaujant profesoriui Jurgiui Vyrozumskiui *(Jerzy Wyrozumski)*, PAU generaliniam sekretoriui, vyko didžiojoje Menų ir mokslų akademijos auloje, toje pačioje salėje, kur 1884 m. liepos 30 d. Ignotui Domeikai buvo surengtas iškilmingas priėmimas. Salės fojė buvo parengta nedidelė parodėlė apie Ignotą Domeiką.
Prof. J. Vyrozumskis, trumpa bet įspūdinga prakalba pradėjęs posėdį, toliau suteikė žodį keliems kalbėtojams. Pranešimus padarė prof. Zbignevas Vujcikas „Būti lenku XIX amžiaus Čilėje“ *(Zbigniew Wójcik. Byc Polakiem w Chile w XIX w.)*, prof. Vaitiekus Narembskis „Ignotas Domeika – vienas iš cheminės mineralogijos pradininkų“ *(Wojciech Narębski. Ignacy Domeyko – jeden z pionierów mineralogii chemicznej)*, prof. Zdzislavas Janas Rynas „Iš Ignoto Domeikos meilės laiškų“ *(Zdzislaw Jan Ryn. Z listów milosnych Ignacego Domeyki)*, šių eilučių autorius „Ignotas Domeika – vienas pirmųjų Andų geologijos tyrinėtojų“ *(Ignacy Domeyko - an Early Investigator of Andean Geology)*.

Algimantas Grigelis pranešimo PAU metu, 2007 05 24

Baigęs pranešimą, Lietuvos mokslų akademijos ir Ignoto Domeikos draugijos vardu įteikiau prof. J. Vyrozumskiui ir prof. Marijai Novakovskai, Jogailos universiteto vicerektorei, Ignoto Domeikos atminimo plokštės fotografines kopijas iš Vilniaus universiteto žymiųjų profesorių galerijos[5].

Autorius su J. Vyrozumskiu ir M. Novakovska, PAU, 2007 05 24

Po oficialiosios dalies Akademijos mažojoje salėje buvo pasivaišinta vyno taurele, vyko malonus bendravimas ir įdomūs pokalbiai. Iškilminga nuotaika, pilna posėdžių salė, draugiškos šypsenos nuteikė labai maloniai. Pamatėme, kad Krokuvos mokslo bendruomenė ir toliau išlaiko solidarų draugiškumą, vertą senųjų Akademijos ir Universiteto tradicijų. Padėkojau kolegoms Z. J. Rynui, V. Narembskiui ir S. Čarnieckiui už globą. Prof. Rynui pavedus, jo Vilniui dovanoti knygos egzemplioriai perduoti Nacionalinei M. Mažvydo, Mokslų akademijos Vrublevskių ir Vilniaus

universiteto bibliotekoms.

„Vilniuje … jokių permainų neradau“

Nuo Žybartauščinos per Lydą iki Vilniaus buvo netoli – apie 140 km. Domeika Vilniuje buvojo keletą kartų, tačiau apie tai mažai ką žinome. 1885 m. gruodžio 10 d., grįždamas traukiniu iš Paryžiaus per Berlyną ir Varšuvą namo, dienai apsistojo Vilniuje, greičiausiai Vilniaus bajorų maršalo Aleksandro Domeikos namuose[6] [Aleksander Domeyko, 1804–1878; jo žmona Zofia Brochocka, 1814–1899]. Gruodžio 13-ąją apie tai rašo B. Zaleskiui: *„… Gausiai su vėju snigo, ir sniegas tirpo ant žemės, tačiau stotyje radau keletą ponių, kurios manęs laukė ir tyliai, su ašaromis pasveikino … Apėjau dalį miesto, katedroje klausiausi mišių, po to kitų mišių Aušros Vartuose, ir tiktai pasižiūrėjau į šv. Onos bažnytėlę, į Dominikonų [bažnyčią] ir į mūsų senąjį Universitetą. Čia jokių permainų neradau.“* 1886 m. gruodžio pradžioje keturias dienas praleido Vilniuje, ėjo išpažinties Aušros Vartuose, kartu su dukterimi Ana Domeyko ir Jadvyga Dmochovska aplankė daug pažįstamų žmonių.

Kaip žinome, Aušros Vartų Madona lydėjo jį visą gyvenimą…

Postscriptum

Anita Domeyko Alamos (1902 IV 25, Copiapó – 2007 VI 27, Santiago)

2007-jų metų liepos pradžioje Lietuvos Ignoto Domeikos draugiją pasiekė žinia iš Čilės, kad birželio 27 d. Santjage savo sūnaus Ignoto Salazar Domeikos *(Ignacio Salazar Domeyko)* namuose, sulaukusi 105 metų, mirė plačioje Domeikų giminėje labiausiai žinoma ir be galo gerbiama jo ilgaamžė anūkė, sūnaus Kazimiero duktė Ana Domeyko Alamos (*Domeyko Alamos de Salazar Anita).*

Ana Domeyko Alamos, 103 metų amžiaus, savo namuose Santjage. [Iš Paz Domeyko, 2005]

Įrašas Ignoto Domeikos paminkle centrinėse Santjago kapinėse (2014)

Dona Anita buvo tas Domeikų šeimos asmuo, ta rišanti grandis, apie kurią sukosi įvykiai, susiję su Ignoto Domeikos vardu. Ji dalyvavo (ir atstovavo savo senelį) įvairiose iškilmėse, inauguracijose, susirinkimuose Santjage bei kitose Čilės vietovėse. Mielai priimdavo savo namuose visus lankytojus, Ignoto Domeikos gerbėjus. 1964 m. lankėsi Lenkijoje, 1997 m. jai suteiktas Čilės Kalnakasybos inžinierių instituto garbės nario vardas.
Palaidota Ignoto Domeikos mauzoliejuje centrinėse Santjago kapinėse.
Padėkos. Autorius dėkoja Paz Domeyko (Sidnėjus), Zdzislavui Janui Rynui (Krokuva), Chuanui Domeyko (Santjagas) už paramą, tyrinėjant Ignoto Domeikos mokslinį palikimą.
Šaltiniai
Domeyko, Ignacy – „Moje podróże. Pamiętniki wygnańca“, przygotowała do druku E. H. Nieciowa, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962–1963, vol. 1–3.
Domeyko, Ignacy – „Mano kelionės. Tremtinio atsiminimai“, Vilnius, Pradai, I t. 2002, II t. 2008.
Дамейка, Ігнат – „Мае падарожжы“, Minsk, Беларускі кнігасбор, 2002.
Domeyko Lea-Plaza, Paz – „Ignacio Domeyko la vida de un emigrante (1802–1889)“, Santiago, junio 2002.
Domeyko, Paz – „A Life in Exile : Ignacy Domeyko 1802–1889“, Australia, 2005.
Grigelis, Algimantas (red.) – „Ignotas Domeika 1802–1889. Gyvenimas, darbai ir indėlis į mokslą / Ignacy Domeyko 1802–1889. His life, works and cotribution to science“, Vilnius, Geologijos ir geografijos institutas, 2002.
Grigelis, Algimantas, Michno, Stanislovas – „Domeikų takais Gervėčiuose“, Geologijos akiračiai, 2004, Nr. 2, 40–47.
Grigelis, Algimantas **–** „Ten, Ušos srauniosios krantuose ...: rašytinis paminklas Ignotui Domeikai“, Geologijos akiračiai, 2007, Nr. 3, 42–46.
Ryn, Zdzisław Jan (Ed.) – „Ignacy Domeyko – Obywatel świata“, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2002.
Ryn, Zdzisław Jan – *„Ignacy Domeyko – Kalendarium życia“, Polska Akademia Umiejętności,* Kraków, 2006.
Ryn, Zdzisław Jan – *„Ignacy Domeyko – Bibliografia“, Polska Akademia Umiejętności,* Kraków, 2008.

Iliustracijos iš Algimanto Grigelio archyvo

[1] „Aż na Litwie, aż nad brzegami burzliwej niekedy Uszy…“ 1884 VIII 7, Klosy.
[2] Žybartauščinos dvare gyveno Ignoto Domeikos duktė Ana (1854–1917) su vyru, Ignoto brolio Kazimiero sūnumi Leonu (1844–1917); vaikų neturėjo. Ignotas Domeika Žybartauščinoje praleido ketverius metus (1884 VIII–1888 IX), čia rašė savo prisiminimus, keliavo, lankė Vilnių, Krokuvą.
[3] „Toć od pół wieku znów w ziemi rodzinnej
Święcisz dzień Twego imienia,
Niechże cię wszystkie tej doby dziecinnej
Słodkie otoczą wspomnienia… “ (Ryn, 2006, 577). – Vertė aut.
[4] „Dabar atleisk savo tarną, Viešpatie“; šv. Simono žodžiai.
[5] Ignotas Domeika * Ignacy Domeyko * Ignacio Domeyko * Vilniaus universiteto profesorių galerija * 2004.09.17 * VU 425 metų jubiliejui * Skulptorius Jonas Jagėla.
[6] Namo adresas buvo Vokiečių g. 22; per II-jį karą sudegė ir neišliko.

© Algimantas Grigelis. *Ten, Ušos srauniosios krantuose*, 2007/2016